

Where land meets the sea

Where land meets the sea, we see a coast, and this special issue is dedicated to that area. Where such an area, bordering both the salty sea and the dry land, was used by man sometimes during thousands of years, it is possible to find traces of their activities, of their buildings and graves once erected in this borderland, and with tracks leading from land to building constructions in one-time harbours. Summing up, together they form a system that we understand as a cultural landscape. Behind coastal regions may lay connected and far-stretching hinterlands, also embracing agrarian landscapes possibly kilometres away from the waterline. The extent of a maritime cultural landscape is however conditioned by topographic, cultural and political conditions of the specific area in question. A special role in this is definitely played by the existence or lack of navigable waters, starting from the basically local ones until internationally relevant trade routes.

The current special issue has its source in the research project *Where Land Meets the Sea. Maritime Cultural Landscapes in Prehistoric and Medieval Estonia* (grant No 6998 of Estonian Science Foundation). Three of the four articles are based on papers presented at the international seminar on the same subject in Tallinn and on Saaremaa Island in October 2006. Thus a comparatively broad geographical range of subjects was discussed. Along with articles shedding light on maritime landscapes on respectively the neighbouring Danish, Swedish and Estonian coasts, also the eastern part of England is represented.

The first article is written by **David Petts**. He is discussing maritime cultural landscapes on the coast of Northumbria, with a special stress on the role of buildings of religious worship as well as profane buildings played in the formation of them. The period he treats, the 8th and 9th century, antedates the Conversion in the northern lands around the Baltic Sea by some centuries; however, similar criteria in the choice of locating Christian places of worship in coastal areas seems to be relevant also here. The closest example in Estonia is probably St Birgitta monastery in today's Pirita, erected on a site, already important as a harbour or as an approach to a riverside harbour, further upstream

from the estuary since the Bronze Age; the existence of the former was intertwined with medieval Tallinn only few kilometres away along the coast.

The article of **Søren Sindbæk** takes into consideration three important ancient coastal sites in southern Scandinavia, whose principles of location enable him to differentiate three settlement types on maritime cultural landscapes. Sindbæk's research constitutes broader generalizations: he suggests criteria for making a distinction between coastal settlements with open access, nodal points on changing points of topographical conditions, and central places that relay predominantly on their hinterlands.

A harbour site of much more local character has been treated in the article of **Marika Mägi**. Big-scale trade harbours, *emporia*, were not spread in the Viking Age or Late Iron Age Estonia; the coast here was however scattered with smaller harbour sites of district or regional importance. One of these – Viltina on the southern coast of the Island of Saaremaa – may be interpreted as a site of assembly, such as a moot or *käraja* and at least partly of ritual character.

The article of **Peter Norman** concentrates on the formation of maritime cultural landscape in the archipelago of Södermanland, with a special interest on how the social system influenced these processes. The coastal settlements treated in the article were almost entirely small-scale seasonally occupied fishing camps on small islands of the outer archipelago. These islands and islets were never inhabited. Even the islands nearest to the mainland did not see any permanent settlement before the Middle Ages, although they were taken into use long before this.

Articles in our special issue discuss places and landscapes of a long range of usages and significance to society. Perhaps it is unwise to draw any direct comparisons between big-scale central coastal settlements in southern Scandinavia with small-scale seasonal fishing camps some hundred kilometres further north. Regardless of their obvious differences, both kinds of communities rendered their specific imprints on the physical formation pattern of the maritime cultural landscape. It is our hope that the present special issue may point out some of the regularities behind the formation of the maritime cultural landscape surrounding us today.

Marika Mägi

Seal, kus merest saab maa

Kus merest saab maa, on rannik, ja just rannaaladele ongi käesolev erinumber pühendatud. Kohtades, kus mere ja maa piiriala on olnud inimese poolt intensiivses kasutuses – vahel juba tuhandeid aastaid –, on aeg jätnud maapõue kunagisest tegevusest rohkesti jälgi neile aladele püstitatud ehitistest ning kalmetest, teedest ja sadamarajatistest, mis kokku moodustavad süsteemi, mida võib nimetada kultuurmaastikuks. Kuigi rannaalad võivad vahel vägagi kaugele ulatuva tagamaaga seotud olla, hõlmates kindlasti ka veepiirist isegi kilomeetreid eemale jäävat agraarmaastikku, sõltub merendusliku kultuurmaastiku ulatus konkreetsetest looduslikest, kultuurilistest ja poliitilistest teguritest. Oma roll on siin kahtlemata veeteedel: alates kohaliku tähtsusega teedest kuni suurte rahvusvaheliste kaubateedeni välja.

Tegemist on projekti “Maa mere ääres. Merenduslik kultuurmaastik Eestis muinas- ja keskajal” (Eesti Teadusfondi grant nr 6998) raames kokku pandud artiklikogumikuga. Erinumbri neljast artiklist kolm on kirjutatud 2006. aasta oktoobris Tallinnas ja Saaremaal toimunud samateemalise rahvusvahelise seminari ettekannete põhjal. Sellest tingitult on ka kogumiku geograafiline haare võrdlemisi lai. Lisaks artiklitele Eesti, Rootsi ja Taani merenduslikust kultuurmaastikust on esindatud ka Inglismaa.

Kogumiku esimene artikkel pärinebki inglise arheoloogi **David Pettsi** sulest. Artiklis on käsitletud merenduslikku kultuurmaastikku Northumbria rannikul ja sakraal- ning profaanehitiste rolli selle kujundamisel. Hõlmatav periood, 8.–9. sajand, jääb küll mõnisada aastat varasemaks kui kristianiseerimine põhjapoolsetes Läänemere maades, kuid rannaäärsete sakraalehitiste asukohavalikus võib siingi täheldada keskaja osas tendentse, mis sarnanevad Pettsi poolt kirjeldatutega. Eestimaalet võib siinkohal näiteks tuua Pirita kloostri püstitamise kohta, millel oli ilmselt kas sadamana või sissepääsuna sadamasse tähendus juba alates pronksiajast ja mille eksistents oli tihedalt läbi põimunud vaid mõne kilomeetri kaugusel asuva keskaegse Tallinnaga.

Praegu Yorki ülikoolis töötav taani arheoloog **Søren Sindbæk** on vaatluse alla võtnud kolm kunagi olulise tähendusega sadamakohta Lõuna-Skandinaavias, eristades nende põhjal merenduslikul kultuurmaastikul kolm erifunktsioonilist asulakohatüüpi. Sindbæki uurimus pretendeerib laiemale üldistusele, pakkudes välja kriteeriumid, eristamiseks sadamakohti, mille suurimaks väärtuseks võib pidada avatud ligipääsu, nendest, mida võiks nimetada sõlmpunktideks looduslike olude muutumiskohal. Samuti tahab Sindbæk eristada sadamakohti kesksetest sadamatest, mille funktsioon tugineb eeskätt tagamaale.

Hoopis kohalikuma funktsiooniga sadamakohast on juttu **Marika Mägi** artiklis. Suured kaubasadamad *emporia*’d polnud viikingiaja lõpu või 12. sajandi Eestile ilmselt veel iseloomulikud, küll aga leidus siinsel rannikul hulgaliselt väiksemaid, piirkondliku või regionaalse tähendusega sadamakohti. Üht sellist – Viltinat Saare-

maa lõunarannikul – võib mitmete näitajate põhjal tõlgendada kui vähemalt osalise rituaalse tähendusega kogunemis- või kärejakohta.

Rootsi arheoloogi **Peter Normani** artiklis on keskendunud merendusliku kultuurmaastiku kujunemisele Södermanlandi saarestikus ja selle seosele ühiskondliku korraldusega. Artiklis käsitletud mereäärsed asulakohad väikestel välissaarestiku saarekestel olid eelkõige kalastuslaagrid, mida kasutati vaid hooajaliselt. Seal ei tekkinud kunagi püsivat asustust ja ka mandrile lähedasemad saared asustati alles keskajal, kuigi neid kasutati kahtlemata ka varem.

Kogumiku artiklites on käsitletud kohti ja maastikke, mis omal ajal olid ilmselt väga erineva tähtsusega. Lõuna-Skandinaavia kaubasadamaid – keskusi – oleks otseselt raske võrrelda väikeste hooajaliseks kalastamiseks mõeldud laagrikohtadega mõnisada kilomeetrit põhja pool. Siiski on nii ühed kui ka teised võrdväärseid komponendid mustris, mis moodustab merendusliku kultuurmaastiku. Mõnedest selle mustri seaduspärasustest annab loodetavasti aimu ka käesolev erinumber.

Marika Mägi